

S. Kierkegaard en de onveranderlijke liefde en trouw van God

Toespraak door André Roes voor de Ekklesia Amsterdam, 10 januari 2016

S. Kierkegaard (1813 – 1855) groeit op in Kopenhagen, als zoon van een rijke koopman. Het ontbreekt hem aan niets. Hij studeert theologie, filosofie, zal promoveren op Socrates, en leeft het uitbundige leven van de bemiddelde student, gevreesd om zijn scherpe tong, zijn intelligentie, sarcasme. Maar hij is niet gelukkig, zijn moeder sterft jong en 5 kinderen uit het gezin! Mijn vader gaf mij uit liefde de meest dwaze opvoeding, zegt hij later. Hij leest zich door alle filosofen heen, kan niet meer ophouden met denken ('ik ben één en al geest'). Dan, in 1835, in het badplaatsje Gilleleje, vindt er een crisis, iets van een bekering plaats, als ééns bij Pascal: wat héb ik aan al die filosofie, als deze geen waarheid betekent waarvoor ik leven en sterven wil? Wat is mijn opdracht, waar wil God mij hebben? Dan begint een koortsachtig zoeken en schrijven, 15 jaar lang, over angst, twijfel, geloof, over de stadia in het leven van een mens om 'zichzelf' te worden, over het christendom, de liefde. Als een moderne Socrates voert hij gesprekken op straat, schrijft preken, pamfletten, boeken, duizenden dagboeknotities. Het is één lange, ernstige zoektocht naar wie God, de mens is, en vooral: hoe is het christendom ooit bedoeld? In 1855 zakt hij, 42 jaar oud, op straat in elkaar, ópgeleefd. Hij wil het Heilige Avondmaal uitsluitend ontvangen van een leek. Dat kan niet, zegt de kerk. 'Goed, dan sterf ik maar zonder Avondmaal.....dominees zijn Koninklijke ambtenaren en die behoren niet tot het christendom... God is soeverein... Hij moet in alles gehoorzaamd worden... doe de groeten aan alle mensen. Ik heb veel van hen gehouden. Zeg hen dat mijn leven één groot, maar voor ieder ongekend en onbegrepen lijden is geweest.. .. ik had een zeer aparte levenstaak ,dat was mijn angel in het vlees.. de voorzienigheid gooide mij als een speelbal omhoog en vangt mij na jaren weer op en neemt mij op in de ark: dat is altijd het lot van buitengewone gezanten.'

Die afgezant zegt over God dat hij ons de opdracht verleent 'grenzeloos de mens lief te hebben die je ziet, zoals je hem ziet', onvolkomen dus. 'Oefening in Christendom', een van de grote geschriften van de kerk, opent met de uitnodiging van Christus: 'kom tot mij, állen, die vermoeid en belast zijn.' Hij stelt 'geen énkele voorwaarde.' Geen kerkelijke uitsluiting, iedereen kan binnenkomen! 'Een zucht is voldoende; dat u naar Hem zucht, ook dat is komen.' Maar wél : bevrijd je van alles, wat je afleidt van de weg die ik wijs. Bevrijd je van valse Godsvoorstellingen. 'De kennismaking met God is oneindig veel moeilijker dan echtgenoten die elkaar moeten leren kennen.' God is, zelfs in zijn openbaring, een geheim, ons steeds weer ontsnappend. Bevrijd je van verkeerde kerkopvattingen, die mensen ondraaglijke lasten opleggen, schulden aanpraten. Van de orthodoxie van de kleine kudde, de zuiveren in de leer, de ingewijden, moet Kierkegaard niets hebben. 'Gij geringgeachten en onopgemerkten', blinden, kreupelen, marginalen, kom binnen, de 'uitnodiging vaagt alle verschillen weg.' Toch is er één voorwaarde, zegt Kierkegaard, - en hier haken veel mensen af! – neem het christendom ernstig, sjacher er niet mee, het christendom is navolging, en dat betekent lijden. Denk niet dat je het tegen 'een spotprijs' verwerft. Als de wilde ganzen, hoog in de lucht overvliegen, dan reageren de tamme ganzen op de grond door even 'met de vleugels te slaan' en snaterend een stukje langs de grond mee te vliegen, en dan is het voorbij. 'Als het christendom steeds meer tamme ganzen kent, dan heb je een wilde gans nodig die wég vliegt, en weigert dat de tamme ganzen 'macht over hem krijgen.' Elke generatie weer is er iemand nodig die 'onvoorwaardelijk – radicaal' uitspreekt wat het christelijke is, zoals eens de toornige profeten van Israël deden voor het jodendom. Hier vindt Kierkegaard zijn roeping. Ik zeg niet dat ik een goed christen ben, verzekert hij, maar wel dat ik wéét wat christendom is: navolging, eis, opdracht. Begin niet met de verkéerde mildheid, door het christendom bij voorbaat al tot iets gemakkelijks, iets comfortabels te maken. Nicodemus, Petrus, de rijke jongeling, Judas, ze haakten allemaal af toen navolging betekende: vernedering en lijden. Wat zou ik, zou jij doen, zegt Kierkegaard, als je toen 'gelijktijdig' met Jezus geleefd had, wat had jij gedaan? Je kunt de bijbel 'op geleerde wijze lezen', meesterstukjes van 'beschouwing' schrijven, en zo zelf buiten schot blijven, toeschouwer, maar toch 'ben ík het tot wie dat woord gesproken wordt.' Ik kan de beslissende keus van de navolging op vele wijzen ontlopen. Ik kan, zoals de triomferende

kerk gedaan heeft, het lijden en de vernedering van Jezus overslaan, vergeten, en een 'verhoogde Christus' gaan adoreren, bewonderen. Ik kan mijn christen zijn opsluiten in vrome 'verborgen innerlijkheid', wat hoeft de buitenwereld van mijn christen zijn te merken! Ja, dan zijn 'we allen christen.'

Ik kan het christendom 'spelen', toekijken zoals je in de schouwburg doet. Ik kan tranen in mijn ogen krijgen van het tot kunst verheven christendom. Maar christendom is geen poëzie, 'doe je gitaar maar weg', het is opdracht, eis, ergernis en aanstoot. Christus wil navolging: geen morele of ethische krachtpatserij, goede daden waarop je je laat voorstaan, geen ascetische huzarenstukjes, 'jezelf geselen, zich op de knieën voortbewegen, op één been staan', dat is allemaal 'dwaling', geen navolging. Kierkegaard staat uiterst kritisch tegenover het kloosterdom, en de mystiek, dat voor hem steeds iets van een vlucht uit de wereld heeft. Christus, benadrukt hij, bleef juist 'in de wereld.' Christendom is 'helemaal geen leer, maar een bestaanswijze', een beslissende daad, een 'sprong', je 'naar buiten wagen'! Elke generatie, elke mens moet weer 'van voren af aan beginnen.' Blijf Christus niet 'aangapen', zegt Kierkegaard. Als paus Franciscus een mismaakt kind omhelst, moet je niet alleen maar ontroerd raken, maar vragen: kan ik dat ook? Als Christus voor zijn rechters staat, vernederd, gehoond, met achter zich een opgehitste menigte, dan zoekt hij in al dit lijden naar een gedaante 'die nog op een mens lijkt, al was het maar een vriendelijk gezicht waar je oog op zal rusten. Dan zie je hem, je vriend (Petrus), maar hij verloochent je.' Wat zou jij doen? Zou je aan wraak gedacht hebben? Je zou Petrus in elk geval nooit meer willen zien. 'Maar hoe anders handelde Christus! Hij wendde zijn oog niet van hem af.. Nee, hij 'keek hem aan', hij ving hem direct met zijn blik, als het gekund had, zou hij zeker met hem gesproken hebben.' Hij doet het 'onmogelijke' en 'heeft Petrus grenzeloos lief.'

Voor veel mensen is Kierkegaard vooral een felle, strijdvaardige man, een tegenspeler. En dat is hij ook. 'De gevestigde orde is een totaal onchristelijk begrip.' De staatskerk is 'medeschuldig aan het ontstaan van het proletariaat... het is goddeloos om een samenleving op te bouwen op een onderlaag van mensen die men totaal negeert en met wie men geen enkele omgang wil hebben.' En dan op zondag preken over de naastenliefde. 'Wees er zeker van dat geld nooit de hemel zal binnenkomen.' 'Wijs mij één plaats aan waar het Nieuwe Testament over theologie-professoren spreekt!' Zulke teksten maken je niet geliefd. Bij zijn begrafenis was er geen predikant van de Deense staatskerk aanwezig, de staatskerk die hij nooit verliet en waar hij preekte. Maar Kierkegaard was óók een uiterst zachtaardig en mild mens, en is niet op te sluiten in een eenvoudig schema streng – mild. Op zijn wandelingen sprak Kierkegaard altijd kinderen aan, hij hield van kinderen, was ooit verloofd geweest. Als hij het kleine zoontje van zijn nicht aan het huilen heeft gebracht, stuurt hij een doos met speelgoed. Lieve nicht, ik heb je zoontje onrecht aangedaan, 'kijk eens, wat de wereld betreft is mijn advies altijd: als men maar even kan, laat heel de wereld in de lucht vliegen', maar als het om een klein kind gaat, dan laat ik 'de zon niet ondergaan voordat ik dat weer heb goedgeemaakt. Groet dus dat kleine ventje van mij..' De gebeden van Kierkegaard zijn uitzonderlijk stil en mooi, daarin ligt mijn eigenlijke genie, zei hij eens. Kierkegaard houdt van de aarzelende en twijfelende Nicodemus en schrijft heel mild over hem. Wij hebben allemaal iets van Nicodemus, vindt Kierkegaard. De voorname jood, de farizeeër Nicodemus bewondert Christus, maar aarzelt, wil 'buiten schot' blijven. Om hem heen woedt er 'theologische' strijd. Wie is die Jezus, iemand van Godswege, een Messias? Geef je je gewonnen aan zo'n man, of zet je je af, ga je hem kleineren, dat is toch 'gewoon' maar de zoon van de timmerman! Toch houdt de waarheid Nicodemus 'zo bezig dat hij er een relatie mee wil aanknopen.' 'Door de nacht beschermt' begeeft hij zich 'op verboden wegen.' Er hangt om het gesprek met Nicodemus 'eenzelfde heilige stilte als overal waar Christus erbij is', noteert Kierkegaard. Daarna kruipt hij in de huid van Nicodemus, en duidt hij het dilemma aan waar je als christen ooit voor komt te staan. Hij laat Nicodemus tegen Christus zeggen: 'kunt u voor mij geen uitzondering maken, kan het niet voldoende zijn als ik nu en dan 's nachts bij u kom', overdag kan ik dat niet, hoe 'beschamend' dat misschien ook is. Nicodemus is volstrekt eerlijk, hij speelt geen dodelijk, hypocriet spel met het christendom als bisschop Mynster, die in een koets met paarden van

zijn paleis naar de kerk gereden wordt en heimelijk denkt: 'de zaak blijft die paar jaar dat ik nog leef wel overeind.' Nicodemus durfde navolging niet aan, maar hij wilde in elk geval 'de waarheid ontmoeten.' Hij heeft die nacht gestaan, wil Kierkegaard zeggen, tegenover een man, een zoon van God, die de 'onveranderlijkheid' zelf is, in liefde en trouw. Petrus was helemaal niet volmaakt, zegt Kierkegaard uitdrukkelijk. Dat hoeft ook niet. Jezus had Petrus ook in zijn verraad lief, 'hij bewaarde de vriendschap onveranderd.' Hier raakt Kierkegaard niet uitgepraat. De rechtvaardigheid 'kijkt oordelend neer op de mens, en de zondaar kan haar blik niet verdragen, maar de liefde gaat náást iemand staan, klaagt niet, oordeelt niet, vergeeft.' Kijk eens naar een moeder en naar de liefde in haar oog dat een kind ziet slapen aan haar borst. Ze durft het kind 'ter nauwer nood te laten merken hoe lief ze het heeft, meer dan ze zeggen kan.' Zo ziet ook het oog van God. Maar later dan, als het leven voortgaat, de wanhoop en de vertwijfeling komen, als de liefde bedreigd wordt en de wereld alles terugneemt 'als een onbarmhartige eigenaar.' Wat dán? Kan je dan volhouden dat de liefde blijft, onveranderd? Als de 'mismoedigheid alles leeg voor je wil maken', als alles onverschillig wordt, als God zich heeft 'teruggetrokken in zichzelf', als je nog maar heel zwak weet dat Christus ooit geleefd heeft, dan toch, 'bedenk dat de liefde blijft.' Blijf geloven 'in het onmogelijke.' 'Mijn wachtwoord is: voor God is alles mogelijk.' 'Hoop alles, geef geen mens op, want hem opgeven betekent je liefde voor hem opgeven.' Houd er nooit mee op 'een liefdevol mens te zijn', blij hopen 'op de mogelijkheid van het goede in die ander', volg daarin Christus na, het Voorbeeld, dat onveranderlijk bleef geloven. Mensen zijn grillig, onbetrouwbaar, zéér veranderlijk zegt Kierkegaard in een van zijn laatste gebeden. Maar 'U bent niet als een mens... U verandert niet, o Onveranderlijke.' Juist deze onveranderlijke, zegt Kierkegaard in een paradox, wordt in een oneindige liefde door 'alles bewogen.' 'Zelfs dingen die wij onbelangrijk vinden en waaraan wij achteloos voorbijgaan, zoals de nood van een mus, daardoor wordt U bewogen; wat wij zo dikwijls nauwelijks bemerken, de zucht van een mens, dat zet U, oneindige liefde in beweging', U, onveranderlijke. Een paar jaar geleden zag ik een documentaire over een bejaard echtpaar. De vrouw is bedlegerig, verlamd, kan nauwelijks praten, ze kan haar man alleen hulpeloos aankijken. Hij verzorgt haar met een grote liefde, wast haar, voert haar als een kind. Maar hij is zelf oud, zijn krachten nemen af. Ooit reed hij de Elfstedentocht. Dan vraagt de verslaggever: hoe lang kun je dit nog volhouden, je vrouw dag en nacht te helpen. Wanneer stopt dat? Dan zegt hij tegen de verslaggever: meneer, ik ga gewoon door... al moet ik straks op mijn knieën naar haar toe kruipen! De beelden staan nog op mijn netvlies, de woorden klinken na. Niets is onmogelijk, God is de liefde zelf, de volkomen trouw, de onveranderlijke. Dat zegt Kierkegaard, in een van de mooiste teksten die het christendom heeft nagelaten. 'Maar U, o God, Gij onveranderlijke, U bent onveranderlijk altijd te vinden, en U laat U onveranderlijk altijd vinden: niemand reist – in leven of dood- zo ver weg, dat U niet meer te vinden bent, dat U er niet meer bent; want U bent overal... zó is geen bron op de wereld; bronnen zijn slechts op bepaalde plaatsen. En bovendien –overweldigende zekerheid – U blijft niet als een bron op één plaats, U reist mee; ach, niemand dwaalt zo ver weg, dat hij de weg naar U niet meer terug kan vinden. U bent niet alleen als een bron welke men kan vinden, - armzalige beschrijving van Uw wezen -, U bent als een bron welke zelf de dorstende zoekt, de dwalende; van geen enkele bron heeft men dat ooit gehoord. Onveranderd bent U altijd en overal te vinden. En wanneer een mens maar tot U komt, op welke leeftijd, op welk uur van de dag, in welke toestand ook: wanneer hij oprecht komt, dan vindt hij altijd (als de onveranderlijke koelte van de bron) uw liefde even warm, Gij onveranderlijke! Amen.'